

Lagen om proportionellt valsätt

EN PRAKTISK HANDEDNING

REVIDERAD UPPLAGA, MARS 2019



Sveriges
Kommuner
och Landsting

Innehåll

Förord	5
1. Inledning	5
2. Bakgrund till LPV – varför finns den?	6
3. Olika sätt att förrätta val	6
4. Tillämpningsområdet för LPV	7
4.1 5 kap. 58 § KL och 9 kap. 8 § KL	7
4.2 6 kap. 42 § KL	7
4.3 1 § LPV	7
4.4 Bestämmelser i annan lagstiftning om proportionella val	8
4.5 Val där LPV inte tillämpas	8
5. Valgenomförandet	8
5.1 Intern överenskommelse med hjälp av valberedning	8
5.2 Proportionellt val	9
5.3 Beslut om proportionellt val	11
5.4 Genomförandet av valet	11
5.4.1 Valkontrollanter	11
5.4.2 Upprop och avgivande av röst	11
5.4.3 Sammanräkning; omgående eller vid fortsatt förrättning	11
5.5 Krav på valsedlarnas beskaffenhet	12
5.5.1 Valsedlars ogiltighet, 8 § LPV	12
5.5.2 Namns obefintlighet, 9 § LPV	13
5.6 Sammanräkning av rösterna	13
5.6.1 Allmänt	13
5.6.2 Exempel 1 – fördelning av platser mellan valsedelsgrupper när alla valsedelsgrupper går fram med var sin lista	14
5.6.3 Exempel 2 – person får röster från flera valsedelsgrupper	15
5.6.4 Exempel 3 - Flera listtyper inom valsedelsgrupp finns	15
5.7 Lämplig tågordning	17
5.7.1 Mottagandet av röster och sammanräkning	17
5.7.2 Protokoll	17
5.7.3 Förvaring av valsedlarna	18
6. Inträdesordning för ersättare	18
7. Fyllnadsval av ersättare som valts med proportionellt valsätt	19
8. Majoritetsval	20
8.1 Antalet kandidater	20

8.2	Fyllnadsval	20
8.3	Inkallelseordning för ersättare	21
9.	Något om kommunala företag	21
9.1	Aktiebolag	21
9.2	Fyllnadsval av styrelseledamöter i kommunala aktiebolag	22
9.3	Ekonomiska föreningar och stiftelser	22
10.	Avslutande synpunkter	22
11.	Exempel på protokoll.....	23
	X-stads kommun.....	23
12.	Lag (1992:39) om proportionellt valsätt.....	25

Förord

Sveriges Kommuner och Landsting har under de senaste åren fått ett ökat antal förfrågningar om lagen (1992:339) om proportionellt valsätt.

För att underlätta arbetet i samband med valet 2018 har denna PM tagits fram. Den togs ursprungligen fram år 2015, och vi har sedan dess använt den internt på avdelningen för juridik i syfte att kvalitetssäkra den.

Skriften har tagits fram av förbundsjurist Lena Dalman. Har du frågor eller synpunkter är du välkommen att höra av dig till lena.dalman@skl.se.

PM:et är uppdaterat till lagstiftningen den mars 2019.

Stockholm i mars 2019

Sveriges Kommuner och Landsting

Avdelningen för juridik

1. Inledning

De senaste valen har SKL fått ett kraftigt utökat antal frågor kring hur lagen (1992:339) om proportionellt valsätt (nedan kallad LPV) ska tillämpas. Orsaken är den, att antalet partier ökat ute i kommunerna och att majoritetsförhållandena på många håll är oklara. SKL vill därför med denna skrift reda ut hur lagen fungerar.

I grunden har lagen tillkommit för att säkerställa att alla större partier får ta plats i styrelse och nämnder. Lagen är dock svår att tillämpa. En effekt av lagen har därför blivit att den ligger till grund för uppgörelser mellan partierna, för att på så sätt *undvika* att proportionellt val görs.

Alternativet till proportionellt val är att valet förrättas med majoritetsbeslut, oftast på förslag av valberedningen. Valberedningens förslag brukar ligga nära det resultat man skulle ha uppnått med proportionellt val. Eventuella avvikelser brukar ske genom överenskommelser partierna emellan.

Majoritetsval går betydligt fortare att genomföra än ett proportionellt val. Det är också vanligast att val förrättas genom majoritetsbeslut. Det finns dock några viktiga skillnader mellan majoritetsval och proportionellt val. Vi kommer därför också att i ett avsnitt redovisa viktiga skillnader mellan de två förfarandena.

2. Bakgrund till LPV – varför finns den?

Kommunallagen (KL) bygger på idén att även minoriteten är representerad i de olika beslutande och beredande organen. Genom att yrka på proportionellt val kan alltså en minoritet genomdriva att nämnder m.fl. får en allsidig representation. Sammansättningen kan därefter inte heller ändras av majoriteten. Möjligheten för en majoritet i fullmäktige att avsätta ledamöter är kraftigt beskurna (4 kap. 9 och 10 §§ KL). Enstaka ledamöter kan avsättas enbart om den förtroendevalde vägrats ansvarsfrihet eller har begått vissa grövre brott. Uppdragen för ledamöterna i en hel nämnd kan endast ändras vid förändrad politisk majoritet eller vid förändringar i nämndorganisationen. Huvudprincipen är med andra ord att sammansättningen på nämnderna ska bestå efter genomfört val.

I RÅ 2010 ref. 60 ansågs dock återkallelse av samtliga uppdrag i en hel nämnd *före mandatperiodens början* vara möjlig. I HFD 2016 ref. 53 ansågs enbart en ökning av antalet förtroendevalda i en nämnd inte utgöra sådan förändring i nämndorganisationen som avses i 4 kap. 10 § KL. I HFD 2016 ref. 54 slogs fast att 4 kap. 10 § KL även omfattar styrelsen, oaktat att styrelsen enligt 6 kap. 18 § KL väljs för fyra år.

Den som läser LPV inser snabbt att det kan bli en mycket omständlig procedur att tillämpa lagen, särskilt om det är många nämnder, styrelser m.m. som ska väljas. Risken för fel är dessutom stor. Som vi senare ska se, kan även små detaljer i förfarandet resultera i att valet inte får den utgång man väntat sig. Lagen har således en mycket viktig funktion; att utgöra en ram för de förtroendevalda att träffa underhandsuppgörelser om sammansättningen i nämnder m.fl. och därefter genomföra valen med majoritetsbeslut.

3. Olika sätt att förrätta val

5 kap. 53 § KL föreskriver som regel att utgången i ett ärende bestäms med enkel majoritet. Det enklaste sättet att fatta beslut på är genom *acklamationsförfarande*. Detta innebär att ordföranden lägger fram det beredande organets (t.ex. en valberednings) förslag till beslut. Om de olika partierna gjort upp i förväg blir detta ett okomplicerat val, särskilt om inga ytterligare förslag finns. Även om något annat förslag finns, så kan ordföranden välja att ”höra” valberedningens förslag. Yrkar ingen votering blir det då ett acklamationsbeslut i enlighet med beredningsorganets förslag.

Begärs *votering* ska denna vid val ske med slutna sedlar, 5 kap. 54 § KL. En vanlig situation är att valberedningen som sitt förslag har lagt fram en *lista* på exempelvis ledamöter i en nämnd. Samtidigt kan presenteras en annan lista (motförslag). Om votering begärs, ska omröstningen ske med slutna sedlar. Om ledamöter avstått från att rösta, räknas inte dessa ”röster”.¹ Den lista som fått flest röster vinner omröstningen. I arbetsordningen för fullmäktige brukar finnas en bestämmelse om hur valsedlarna ska se ut. Ett krav är att valsedeln måste innehålla lika många namn som omröstningen avser. Vid lika röstetal avgörs ärendet genom lottning. Begärs proportionellt val av tillräckligt många ledamöter ska i stället valet förrättas enligt LPV.

Proportionellt val kräver således att *någon begär det*. Yrkande om proportionellt val kan göras ända fram till dess att ett val enligt majoritetsmetoden avslutats, dvs. innan klubban har fallit och

¹ Rätten att avstå framgår av 4 kap. 25 KL

befäst valet i dess helhet.² Återkallelse av begäran om proportionellt val torde kunna ske till dess att valet förrättats.³

4. Tillämpningsområdet för LPV

Det krävs lagstöd för att ett proportionellt val ska kunna framtvingas. Regler om proportionellt val återfinns på ett antal ställen.

4.1 5 kap. 58 § KL och 9 kap. 8 § KL

Enligt 5 kap. 58 § KL ska val – under de förutsättningar som anges i 2 § LPV – vara proportionella vid:

- val av ledamöter och ersättare i nämnder och beredningar, dock inte om två tredjedelar av de närvarande ledamöterna i fullmäktige vid inrättandet av *kommundelsnämnd* har röstat för att ledamöter i nämnden ska väljas på någon annan grund än partipolitisk,
- val av revisorer som avses i 12 kap. 4 och 5 §§ KL, - val av ledamöter och suppleanter i styrelsen för aktiebolag, ekonomiska föreningar eller stiftelser och revisorer och revisorssuppleanter samt lek- mannarevisorer som ska granska en sådan styrelses förvaltning

Enligt 9 kap. 8 § KL ska val av ledamöter och ersättare i den beslutande församlingen samt revisorer i ett kommunalförbund ske proportionellt om det begärs av det antal väljande som anges i 2 § LPV.

Om inte annat anges i förbundsordningen så ska LPV också tillämpas när den beslutande församlingen i ett kommunalförbund väljer ledamöter och ersättare i förbundsstyrelsen, andra nämnder, de beslutande organens beredningar samt revisorer, 9 kap. 8 § KL.

Val av *del* av nämnd eller val av *del* av utskott kan inte ske proportionellt.⁴

Fullmäktigeberedningar kan väljas proportionellt, 5 kap. 58 § första stycket 1 KL. Ledamöterna i dessa omfattas av definitionen för förtroendevalda i 4 kap. 1 § KL och måste uppfylla valbarhetskraven i KL. Valberedning är en fullmäktigeberedning och kan alltså väljas proportionellt.

4.2 6 kap. 42 § KL

Av 6 kap. 42 § KL följer att föreskrifterna i LPV ska följas vid val av utskott till nämnd. Alla beräkningar enligt LPV ska då göras utifrån de vid valet närvarande ledamöterna i nämnden. Mandatfördelningen i fullmäktige är irrelevant.

4.3 1 § LPV

1 § LPV föreskriver att lagen gäller för proportionella val som förrättas av kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige, styrelsen eller annan nämnd i en kommun, ett landsting eller kommunalförbund, förbundsfullmäktige eller förbundsdirektionen i kommunalförbund och kommunala indelningsdelegerade.

² Kaijser-Riberdahl, Kommunallagen 6 upplagan, s. 383 och 663, RÅ 1936 ref. 21, RÅ 1948 E 71, 1964 I 137 och 189.

³ Kaijser-Riberdahl s. 393

⁴ Kaijser-Riberdahl s. 664, RÅ 1929 ref. 55

4.4 Bestämmelser i annan lagstiftning om proportionella val

Val av överförmyndarnämnd (19 kap. 5 § föräldrabalken), nämndemän (4 kap. 7 § rättegångsbalken), huvudmän i sparbank (4 kap. 3 § sparbankslagen (1987:619) kan ske proportionellt liksom val av ledamöter och ersättare i samordningsförbund (12 § lagen (2003:1210) om finansiell samordning och rehabiliteringsinsatser.

4.5 Val där LPV inte tillämpas

De ovan angivna lagrummen är uttömmande. Det betyder att val som inte räknas upp där inte omfattas av reglerna i LPV.

Val av *presidier* ska inte göras proportionellt. Presidierna är visserligen numera ett organ, men ledamöterna har olika roller. Något lagstöd för proportionellt val finns inte heller. I stället ska de väljas en och en med majoritetsval.⁵ Valet sker med relativ majoritet. Hur t.ex. röstetalet utfallit så att A fått 20 röster, B 15 röster och C 10 röster, är A utsedd. Någon ny omröstning mellan A och B ska inte göras, jfr. RÅ 1982 2:64. Samma sak gäller val av kommunalråd, regionråd o.dyl.

Inte heller *nämndberedningar* ska väljas proportionellt. Visserligen omnämns ”beredningar” i 5 kap. 58 § KL. Denna bestämmelse har emellertid överförts från 2 kap. 23 § i 1977 års kommunallag (ÄKL) som tog sikte på *fullmäktiges* olika val. För styrelsens och nämndernas del reglerades valen istället i 3 kap. 10 § ÄKL, som numera återfinns i 6 kap. 41 – 43 §§ KL. Där angavs att utskott skulle väljas proportionellt, liksom ”organ för beredning av ärende bestående av ledamöter och suppleanter i styrelsen/nämnden”. En nämndberedning kan sammansättas fritt och t.ex. bestå av politiker och tjänstemän. Något valbarhetskrav finns inte för nämndberedningar. Detta talar enligt vår uppfattning för att LPV inte kan tillämpas. Från rättspraxis kan nämnas rättsfallet RÅ 1982 2:19 där ett val av ledamöter till en samarbetskommitté inte skulle genomföras med proportionellt valsätt.

5. Valgenomförandet

Så snart resultatet av valet till fullmäktige blivit känt, kan förberedande åtgärder vidtas.

5.1 Intern överenskommelse med hjälp av valberedning

Länsstyrelsen meddelar så snart valresultatet räknats fram hur många mandat i fullmäktige respektive parti fått och vilka som tilldelats plats i fullmäktige. Med hjälp av dessa siffror kan kansliet/valberedningen räkna fram de s.k. *jämförelsetalen* mellan de olika ”blocken”/partierna. LPV bygger på att valsamverkan mellan olika partier kan ske. Något formkrav för denna samverkan finns inte. Det vanliga är att man ingår någon form av skriftlig överenskommelse mellan de samverkande partierna. Med ledning av bestämmelserna i 19 – 23 §§ LPV kan man räkna ut hur många mandat respektive ”block”/parti ska få i styrelser och nämnder.⁶ Med den informationen kan sedan valberedningen i samråd med de olika politiska partierna komma fram till en lösning där alla partier får nominera sina kandidater utifrån en proportionell fördelning som tar hänsyn till de olika konstellationer av teknisk valsamverkan som föreligger. Valberedningens förslag kan därefter överlämnas till fullmäktige.

⁵ Utseendet av presidier bygger i sin tur på en hävdvunnen tyst politisk överenskommelse om att även oppositionen ska få en plats i presidiet. Teoretiskt skulle dock majoriteten kunna tillskansa sig samtliga platser i ett presidium.

⁶ Mer om dessa paragrafer kommer i avsnitt 5.6.

Partierna kan också sinsemellan komma överens om en annan mandatfördelning i nämnderna än vad som skulle bli fallet med en strikt tillämpning av LPV.

I båda dessa fall kan valberedningen lägga fram ett förslag till beslut till fullmäktige. Fullmäktige kan då med majoritetsval besluta i enlighet med förslaget.

5.2 Proportionellt val

I dagens läge har den politiska kartan ritats om på många håll. Några klara majoriteter kan ofta inte direkt utläsas. Det kan också vara så, att partier inte i förväg riktigt klargör om man kommer att yrka på ett proportionellt val eller inte.

Som ordförande och kommunsekreterare kan och bör man vidta vissa förberedelseåtgärder inför fullmäktigesammanträdet där styrelse, nämnder m.m. ska väljas.

5.2.1 Hur många måste stå bakom ett yrkande om proportionellt val?

Detta kan man enkelt räkna ut. Man räknar efter följande formel, 2 § LPV.

$$\frac{\text{Antal närvarande ledamöter i den församling som ska genomföra valet}}{(\text{det antal personer som ska väljas} + 1)} = X$$

Om talet X är ett brutet tal, ska avrundning ske till närmast högre heltal.

Observera att det är antalet *vid valtillfället närvarande* ledamöter som ska stå i täljaren. Tomma stolar räknas alltså inte med. Däremot ska man bortse från att en ledamot när valet senare ska genomföras är jävig.⁷ Denne anses således vara närvarande.

Exempel:

1. *En fullmäktigeförsamling består av 41 ledamöter. En nämnd på elva personer ska väljas. Partiet "Kommunens väl" har tre mandat. Alla i fullmäktige är närvarande.*

Här ska 41 delas med elva plus en, dvs. tolvt. $41/12 = 3,416$. Detta är ett brutet tal, varför avrundning sker uppåt till fyra. Fyra ledamöter måste alltså kräva proportionellt val. Här kan alltså inte "Kommunens väl" ensam genomdriva något sådant, och kan inte tvångsvis heller påräkna någon plats i styrelse och nämnder.

2. *Samma förhållanden som i förra exemplet, men nu är en stol tom för Kommunens väl, som inte heller har någon ersättare på plats. En rödgrön politiker kommer vidare att vara jävig vid flera val.*

Här ska den tomma stolen räknas bort, men inte den jävige ledamoten som är där. Det blir alltså $40/12$ i detta fall = 3,333. Avrundas till fyra. Inte heller här kan något proportionellt val ske.

Ofta fokuserar man på de riktigt små partierna när man talar om LPV. Även lite större partier har dock anledning att se upp.

Exempel:

En fullmäktigeförsamling består av 41 ledamöter och elva platser ska besättas. De rödgröna har 17 mandat, alliansen 20 mandat och kommunens väl fyra mandat. Alla är närvarande. Valberedningen har fungerat dåligt och ingen uppgörelse har kunnat nås. När ärendet behandlas begärs votering (enbart). Alla uppmanas skriva elva namn på en valsedel. När rösterna räknats

⁷ Kaijser-Riberdahl s. 663

visar det sig att de rödgröna och kommunens väl gjort upp och fördelat samtliga platser mellan sig.

I det här läget bör alliansen kräva proportionellt val. Detta kan göras ända fram till dess att det med klubbslag befästs hur valet utfallit.⁸

Ovanstående exempel visar på vikten av att valberedning och fullmäktigepresidiet jämte sekreteraren så långt som det är möjligt skapar sig en bild av sannolikheten för att det ska bli ett proportionellt val och var partierna står.

LPV gäller också val till *utskott*. Antalet närvarande tar då sikte på antalet närvarande i *nämnden* vid själva valtillfället och det antal som ska utses tar sikte på antalet ledamöter i *utskottet*.

Exempel:

En nämnd har femton ledamöter. Ett utskott på fem ledamöter ska utses. Vid valet är alla femton närvarande. Uträkningen blir $15/(5+1) = 2,5$. Avrundas uppåt till tre. Minst tre ledamöter måste begära proportionellt val.

5.2.2 Valsedlar

Om man bedömer att proportionellt val kan aktualiseras bör vissa praktiska åtgärder vidtas.

Det underlättar om man från kansliet kan tillhandahålla färdigtryckta eller färdigskrivna *valsedlar*. Oftast vet man vad de olika partierna vill. Med ledning av uppgifter från partierna och valberedningen kan man alltså få till stånd färdiga valsedlar. Eftersom det är tillåtet att skriva egen valsedel (även för hand) ska också blanka valsedlar i samma storlek, material och färg som de övriga tillhandahållas.

Det finns många fördelar med detta. Dels vinner man tid vid själva omröstningen. LPV har dessutom stränga krav på hur en valsedel ska se ut för att inte ogiltigförklaras eller för att ett namn ska anses obefintligt. Vidare kan minsta felskrivning göra att rösten inte räknas på det sätt som varit avsett.

5.2.3 Kuvert

4 § LPV stadgar att valet ska ske med slutna valsedlar. Något konkret krav på att valkuvert måste användas finns inte. Vår bedömning är att det räcker med att de röstande viker ihop valsedeln så att man inte kan se vad personen röstar på.⁹ Det är också bra om ordföranden ger anvisningar till hur valsedeln bör vikas. Ett udda sätt att vika en sedel skulle kunna jämföras med att den anses märkt och därmed anses ogiltig, 8 § LPV.

5.2.4 Urna

Lagen innehåller inga bestämmelser om hur urnan ska vara beskaffad. Den kan bestå av en burk eller annat lämpligt kärl. En hatt har godtagits som valurna.¹⁰

Om valförrättningen inte kan avslutas samma dag, får valförrättaren, när sedlarna har avlämnats, bestämma att förrättningen ska fortsätta och avslutas en annan dag, 10 § LPV. Detta kan aktualiseras i de fall man har genomfört ett stort antal proportionella val. I dessa fall föreskriver lagen att valsedlarna ska förvaras i en valurna. I praxis har godkänts att valsedlarna för respektive

⁸ Kaijser-Riberdahl s. 383 och 663

⁹ Jfr Kaijser-Riberdahl s. 667

¹⁰ RÅ 1948 e 98, Kaijser.Riberdahl s. 665

val lagts ned i kuvert, som alla förseglats med två sigill. Sigillstämplarna ska under förvaringstiden förvaras av vittnena, en hos varje.¹¹

En annan variant kan vara att använda sig av en sådan valurna som används vid allmänna val. Valsedlarna för respektive val läggs i kuvert som försluts och som alla märks med vilket val kuvertet avser. Samtliga kuvert läggs ned i valurnan, som plomberas med två sigill.

Sekreteraren bör alltså se till att det finns en valurna, kuvert och lämpliga sigill.

5.3 Beslut om proportionellt val

Det finns inga särskilda formkrav för yrkanden om proportionellt val. Det räcker att ledamot muntligen framställer ett sådant yrkande. Beslutet huruvida valet ska ske proportionellt kan ske med acklamation. En annan metod är att ordföranden genom handuppräckning e.d. kontrollerar hur många som står bakom yrkandet.¹² Det är då enkelt att mot bakgrund av de uträkningar som gjorts före sammanträdet se om yrkandet ska bifallas eller inte. Beslut om proportionellt val är inte att betrakta som ärenden som avser val i 5 kap. 54 § KL. Någon sluten omröstning ska alltså inte ske. Begärs votering ska denna följaktligen ske öppet.¹³

5.4 Genomförandet av valet

5.4.1 Valkontrollanter

Innan själva valet påbörjas ska de väljande *bland sig* (alltså inte tjänstemän) utse ett tillräckligt antal personer att biträda ordföranden, eller den som annars har att förrätta valet (valförrättaren), vid valet, 3 § LPV. Underlåtenhet att före valet utse valkontrollanter har i praxis medfört att valet upphävts.¹⁴

5.4.2 Upprop och avgivande av röst

Ledamöterna ropas upp en efter en, och prickas av i uppropsslistan. Ledamot har rätt att avstå från att rösta, 4 kap. 25 § KL. När alla röster tagits emot befästs detta med ett klubbslag.¹⁵

5.4.3 Sammanräkning; omgående eller vid fortsatt förrättning

Sammanräkning kan ske antingen vid sammanträdet eller vid fortsatt förrättning, 10-11 §§ LPV.

Om valet ska sammanräknas vid fortsatt förrättning ska detta genast tillkännages de väljande. Någon särskild kungörelse behövs inte, 10 § LPV. Om förrättningen ska fortsätta en annan dag ska *bland de väljande* (alltså inte tjänstemän) utses minst två personer att som vittnen närvara vid den fortsatta valförrättningen, 11 § LPV. De avlämnade valsedlarna ska enligt lagtexten förvaras i en valurna, 11 § LPV. I praxis har godtagits att alla valsedlar från respektive val har nedlagts i var sitt kuvert, som klistrats igen och förseglats med två sigill.¹⁶ Om valurna används, ska denna förseglas i närvaro av de båda vittnena. Valförrättaren ska därefter se till att urnan förvaras på en säker plats.

¹¹ Se Kaijser-Riberdahl s. 665 och Christenssons PM om lagen (1955:138) om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunfullmäktige m.m. 1979 (nedan kallad Christensson) s. 6

¹² Kaijser-Riberdahl s. 663

¹³ Christensson s. 4

¹⁴ Kaijser-Riberdahl s. 397 och s. 665

¹⁵ Christensson s. 5

¹⁶ Se också avsnitt 5.2.4

När valförrättningen fortsätter ska vittnena särskilt kontrollera att förseglingen till valurnan eller kuverten inte har brutits, 12 § LPV.

5.5 Krav på valsedlarnas beskaffenhet

5.5.1 Valsedlars ogiltighet, 8 § LPV

Inledningsvis ska framhållas att det inte är förbjudet att skriva en valsedel för hand. Den måste dock vara enkel, omärkt samt lika till storlek, material och färg som övriga valsedlar. Vill någon ledamot skriva för hand måste alltså blanka valsedlar finnas.

Valsedlarna ska vara *enkla*; alltså bestå av enbart en sida. Viket/rullar man ihop två valsedlar blir båda valsedlarna ogiltiga, 8 § LPV.

Vidare ska valsedlarna vara *omärkta*, annars blir de ogiltiga, 8 § LPV.

Vidare ska valsedlarna vara lika till storlek, material och färg, 5 § LPV. Detta krav blir uppenbart svårt att uppfylla, om man inte i förväg tagit fram valsedlar.

På varje valsedel ska finnas en *gruppbeteckning*. Denna blir avgörande för vilken *valsedelsgrupp* valsedeln hör. Gruppbeteckningen ska anges som en beteckning *i ord* för en viss grupp av de väljande eller för en viss meningensinriktning, 6 § LPV. Gruppbeteckningen kan vara ett partinamn eller en beteckning för valteknisk samverkan, exempelvis ”De rödgröna” eller ”Alliansen”. Endast *en* gruppbeteckning får förekomma på en valsedel. Saknas gruppbeteckning, eller anges två beteckningar, är valsedeln ogiltig, 8 § LPV. Gruppbeteckningen måste stå *ovanför* namnen.¹⁷ Vidare ska gruppbeteckningarna *exakt* överensstämma, för att två valsedlar ska hamna i samma valsedelsgrupp. En smärre avvikelser kan alltså medföra att valsedeln hamnar i en ”egen” grupp på grund av felskrivningen och rösten i praktiken bli värdelös.

Under gruppbeteckningen ska därefter ett eller flera namn anges. Det finns ingen övre gräns för hur många namn man får ange.¹⁸ Däremot kommer de namn som överstiger det antal personer som ska väljas att anses obefintliga, 9 § LPV. Namnen ska placeras under varandra *och numreras*, 7 § LPV. Namnen ska också, om det behövs, anges på ett sådant sätt att det klart framgår vem som avses. Namnen ska stå under varandra. Valsedel får inte delas i två hälften genom t.ex. en vertikal linje eller ett tomrum. ”Spaltade valsedlar” får alltså inte användas, utan samtliga namn anses i stället obefintliga, 9 § LPV. *Strykning av namn* är tillåtet, men ett valbart namn måste alltid finnas uppfört på valsedeln, annars kasseras den. Det går bra att använda linjerat papper. Rättelse av felaktigt ortsnamn för ett namn har godtagits.¹⁹

Vid ett val hade ordet ”skolstyrelseval” satts ut *under namnen*. Valsedeln ansågs märkt.²⁰ Ordet ”kyrkoråd” *under namnen* har ansetts innebära märkning av valsedel.²¹ Ett namn på en valsedel hade strukits under med blyerts och valsedeln ansågs därför ogiltig.²² Ett vågrätt streck under partibeteckningen har däremot inte ansetts göra valsedeln ogiltig.²³ Valsedlar hade ovanför namnen, men jämte partibeteckningen, upptagit

¹⁷ Kaijser-Riberdahl s. 667

¹⁸ Vid majoritetsbeslut måste däremot förslagen innehålla exakt så många namn som ska väljas, annars blir det inte möjligt att ställa proposition som kan besvaras med ja eller nej, 5 kap. 53 § KL. Se nedan avsnitt 8 om majoritetsval.

¹⁹ Kaijser-Riberdahl s. 667

²⁰ RÅ 1932 ref. 47

²¹ RÅ 1933 E 141

²² RÅ 1934 S 376

²³ RÅ 1952 E 35

orden ”ledamöter” respektive ”suppleanter”. Valsedlarna ansågs märkta.²⁴ Samma utgång när på valsedel under partibeteckningen har angivits ”suppleanter”.²⁵

Det är tillåtet att under *en och samma grupp*beteckning ange olika kandidatlistor (”spränglistor”, ”piratlistor”). Då måste emellertid en särskild sammanräkning göras inom valsedelsgruppen, 15 – 18 §§ LPV. Det är också tillåtet att vid valtillfället stryka namn eller oanmält gå fram med egen valsedel. Alla dessa varianter medför emellertid att det finns stor risk för olika fel och att valet får en annan utgång än vad man väntat sig.

Observera också att valet av ordinarie ledamöter och ersättare ska ske i två *olika* val. Valen inom respektive grupp ska dock ske i en enda valhandling. Namnen för ordinarie ledamöter och ersättare ska alltså föras upp på två olika listor.

Ingenting hindrar att ersättarna väljs med majoritetsbeslut trots att de ordinarie valts proportionellt. Däremot kan inte ersättarna väljas proportionellt när de ordinarie ledamöterna valts med majoritetsval. Detta beror på att det i 25 § LPV finns en tvingande bestämmelse om ersättarnas inträdesordning. Inträdesordningen är knuten till de valsedelsgrupper som funnits vid valet av ordinarie ledamöter. Vid majoritetsval använder man sig inte av valsedelsgrupper. Inträdesordningen kommer därför inte att fungera om ersättarna väljs proportionellt och 25 § LPV ska tillämpas.²⁶

Ett gott råd är att kansliet informerar de förtroendevalda om de komplicerade reglerna och så långt möjligt förmår partierna att vid valteknisk samverkan gå fram med enbart *en* lista. Dessa listor skrivs ut i förväg med korrekt grupp**eteckning** och numrerade namn. För att kunna hantera ”spontana listor” bör blanka valsedlar av samma storlek, färg och material finnas till hands. Det är också viktigt att de förtroendevalda är införstådda med att det är valförrättaren, biträden och vittnen enligt LPV, samtliga förtroendevalda, som ansvarar för att valet går rätt till.²⁷

5.5.2 Namns obefintlighet, 9 § LPV

9 § LPV anger också några situationer när ett *namn* ska anses obefintligt. Detta är fallet om

- personen inte är valbar, exempelvis redan har valts till revisor eller inte är folkbokförd i kommunen,
- namnet är överstruket (om samtliga namn är överstrukna räknas valsedeln bort),
- det inte klart framgår vem som avses (personnamnen kanske genomgående bör kompletteras med hemort eller yrke för att missförstånd ska undvikas),
- ordningen mellan namnet och något annat namn på valsedeln inte klart framgår; jfr kravet på numrering i 7 § LPV och
- om valsedeln upptar fler namn än som valet avser, då det sista eller de sista övertaliga namnen anses obefintligt/obefintliga.

5.6 Sammanräkning av rösterna

5.6.1 Allmänt

LPV bygger på idén att rösterna ska fördelas mellan varje *valsedelsgrupp*. Alla valsedlar som har samma grupp**eteckning** hamnar i samma valsedelsgrupp, 14 § LPV. Observera att det inte spelar

²⁴ RÅ 1933 E 173

²⁵ RÅ 1979 2:2 De i stycket angivna exemplen finns redovisade i Kaijser-Riberdahl s. 667

²⁶ Christensson s. 3

²⁷ 3 § och 11-12 §§ LPV

någon roll om *namnen* (kandidaterna) på valsedlarna²⁸ inom en grupp inte är identiska; de tillhör i alla fall samma valsedelsgrupp.

19 – 23 §§ LPV innehåller bestämmelser om hur *antalet* platser ska fördelas mellan de olika valsedelsgrupperna. Se **Exempel 1 och 2** nedan.

15-18 §§ LPV innehåller bestämmelser om hur man ska göra om det förekommer olika *listtyper*, dvs. valsedlar med samma gruppbezeichnung men som inbördes inte har identisk kandidatlista. Se **Exempel 3** nedan.

Det bästa är om respektive valsedelsgrupp går fram med en enda lista. Då aktualiseras aldrig tillämpningen av 15 – 18 §§ LPV.

Observera att man inte i förväg med säkerhet kan säga hur ett proportionellt val ska utfalla. Allt bygger på att samtliga ledamöter är närvarande vid valet och att alla röstar på 'sin' lista. Om någon stol står tom eller någon 'vilde' ska delta, blir utgången många gånger osäker.

5.6.2 Exempel 1 – fördelning av platser mellan valsedelsgrupper när alla valsedelsgrupper går fram med var sin lista

Fullmäktige har 31 ledamöter och ska välja 7 ledamöter till en nämnd. Mandatfördelningen i fullmäktige ser ut enligt följande:

<input type="checkbox"/> A-partiet:	17 mandat
<input type="checkbox"/> B-partiet:	5 mandat
<input type="checkbox"/> C-partiet:	5 mandat
<input type="checkbox"/> D-partiet:	2 mandat
<input type="checkbox"/> E-partiet:	1 mandat
<input type="checkbox"/> F-partiet:	1 mandat

Partierna D, E och F har valsamverkan under beteckningen "Kommunens väl". **Alla partier/grupper går fram med var sin lista. Alla ledamöter är närvarande och röstar på sin egen lista.**

Fördelning mellan valsedelsgrupperna

De sju platserna ska enligt 20 § LPV fördelas en i taget. Den grupp som får det högsta *jämförelsetalet* enligt 22 § LPV får den första platsen.²⁹

Jämförelsetalet för en grupp är lika med det antal röster som valsedelsgruppen har fått, så länge gruppen inte tilldelats någon plats. För varje gång en grupp tilldelats en plats, ska jämförelsetalet beräknas så att gruppens röstetal delas med det tal som motsvarar det antal platser som gruppen har tilldelats, ökat med 1. Vid lika jämförelsetal ska avgörandet ske genom lottning, 24 § LPV. Om namnen 'tar slut' på en lista, räknas valsedelsgruppen inte längre, 23 § LPV.

Jämförelsetalen (innan någon plats tilldelats) i exemplet blir: A:17, B:5, C:5 och Kommunens Väl:4.

- Den *första* platsen tilldelas A, med jämförelsetalet 17
- Den *andra* platsen tilldelas A, med jämförelsetalet $17/2=8,5$
- Den *tredje* platsen tilldelas A, med jämförelsetalet $17/3=5,66$
- Den *fjärde* platsen tilldelas efter lottning, exempelvis B, med jämförelsetalet 5

²⁸ "Spränglistor", "Piratlistor"

²⁹ Observera att beräkningen ska ske strikt enligt LPV:s bestämmelser. Den procentuella andelen för ett parti i valet till fullmäktige är utan betydelse.

- Den *femte* platsen tillfaller C med jämförelsetalet 5
- Den *sjätte* platsen tillfaller A, med jämförelsetalet $17/4=4,25$.
- Den *sjunde* platsen tilldelas Kommunens Väl, med jämförelsetalet 4.

Resultatet blev att A fick fyra ledamöter, B och C var sin ledamot och Kommunens Väl en ledamot.

Platserna besätts därefter med partiernas kandidater i den ordning de förts upp på respektive partis lista, varvid första platsen tilldelas den som står högst upp på listan, andra platsen den som står under osv., 21 § LPV.

5.6.3 Exempel 2 – person får röster från flera valsedelsgrupper

En person kan förekomma på flera valsedelsgrupper. 22 § tredje stycket LPV anger då hur man ska förfara för att fördela platserna *mellan valsedelsgrupperna*.³⁰

Vid ett val till en nämnd bestående av fem ledamöter finns två listor, ”Alliansen” och ”De rödgröna”. Listorna innehåller följande namn:

<i>Alliansen</i>	<i>De rödgröna</i>
Andersson	Olsson
Davidsson	Andersson
Johansson	Strömberg
Stenberg	Pettersson
Björk	Asp

Mandatfördelningen i fullmäktige var 21 för Alliansen och 20 för De rödgröna. Jämförelsetalen blir alltså innan fördelningen påbörjas 21 för Alliansen och 20 för De rödgröna.

- *Första* platsen tilldelas Andersson, som har jämförelsetalet 21.
- *Andra* platsen tilldelas Olsson, som har jämförelsetalet 20.
- *Tredje* platsen tilldelas Davidsson, som har jämförelsetalet $21/2$.
- *Fjärde* platsen tillfaller Andersson, som har jämförelsetalet $20/2$. Andersson har emellertid redan fått en plats på Alliansens lista. Man får nu göra så, att man räknar om jämförelsetalen på båda sidor. Andersson har bara fått en halv plats på Alliansens lista, 22 § tredje stycket LPV. Jämförelsetalet för Johansson blir nu $8,4 = 21/(0,5+1+1)$. Jämförelsetalet för Strömberg blir på motsvarande sätt $8=20/(1+0,5+1)$. Den fjärde platsen tillfaller därför Johansson.³¹
- *Femte platsen* tillfaller Strömberg med jämförelsetalet 8.
- Om det skulle ha funnits en *sjätte plats* hade denna tillfallit Stenberg med jämförelsetalet $6=21/(0,5+2+1)$

5.6.4 Exempel 3 - Flera listtyper inom valsedelsgrupp finns

När man verkställt valet lägger sorterar man först upp valsedlarna efter de olika valsedelsgrupperna. Om namnen eller ordningen mellan namnen inte överensstämmer inom valsedelsgrupp måste man fastställa en bestämd ordning mellan namnen på de olika valsedlarna inom respektive valsedelsgrupp. Detta gör man med hjälp av det *röstetal* som varje namn fått. Hur man räknar fram

³⁰ Ett bra exempel finns redovisat i Kaijser-Riberdahl s. 669.

³¹ Se Kaijser-Riberdahl s. 671.

röstetalet framgår av 18 § LPV. Proceduren går alltså ut på att få fram en enda, ”vägd”, lista inom en valsedelsgrupp, 15 § LPV.

Vid varje sammanräkning gäller en lista endast för *ett* namn; det namn som står överst på valsedeln, så länge som det inte förts upp på den slutliga listan för valsedelsgruppen. Därefter gäller valsedeln för det namn som står näst högst upp osv., 17 § LPV.

Även när det gäller den inbördes rangordning inom valsedelstyper fastställer man jämförelsetal. Terminologin är dock inte densamma. Man använder i stället ordet *röstetal/röstvärde*. En valsedel som gäller för sitt första namn räknas som en röst. När den gäller för sitt andra namn räknas den som en halv röst osv., 18 § LPV.

Exempel 3: bestämmande av rangordning inom valsedelstyp

Vid ett val till en nämnd finns följande två listor för ”De rödgröna”: Vid beräkning av mandat enligt 19 – 23 §§ LPV har fastställts att ”De rödgröna” ska ha tre mandat.

A. De rödgröna (10 röster)

Eriksson

Dalström

Bergman

Fors

Ekberg

B. De rödgröna (6 röster)

Bergman

Fors

Ekberg

Eriksson

Dalström

Röstetalen för kandidaterna på **lista A** blir:

Eriksson $10/1 = 10$

Dalström $10/2 = 5$

Bergman $10/3 = 3 \frac{1}{3}$

Fors $10/4 = 2,5$

Ekberg $10/5 = 2$

Röstetalen för kandidaterna på **lista B** blir:

Bergman $6/1 = 6$

Fors $6/2 = 3$

Ekberg $6/3 = 2$

Eriksson $6/4 = 1,5$

Dalström $6/5 = 1,2$

Listorna gäller för det namnet som står först, såvida inte personen tilldelats plats. Vi ser här att Eriksson på lista A med röstetalet 10 kommer överst på den sammanvägda listan, därefter Bergman från lista B med röstetalet 6 och till sist Dalström med röstetalet 5.

Hade antalet ledamöter som skulle väljas varit fler än tre hade man fått räkna vidare. Då hade inte Bergman fått beaktas (eftersom denne redan förts upp på listan, 17 § LPV) utan i stället hade man fått jämföra Fors´ röstetal. Fors har fått röster från två håll. Den här situationen regleras inte i lagen. Lagens ordalydelse ger dock utrymme för tolkningen att röstetalet blir 5,5 ($2,5 + 3$), eftersom Fors inte förts upp på listan tidigare utan blir första namn på de båda listorna.³²

³² Ytterligare exempel finns i Kaijser – Riberdahl s. 672 ff.

5.7 Lämplig tågordning

5.7.1 Mottagandet av röster och sammanräkning

- Beslut fattas om proportionellt val. Val av ordinarie ledamöter och val av ersättare är två olika val som ska genomföras var för sig. De två valen kan ske antingen proportionellt eller med majoritetsval, yrkande om proportionellt val måste framställas i varje val. Observera dock att ersättarna inte får väljas proportionellt om ledamöterna valts med majoritetsbeslut.
- Utse valkontrollanter bland de väljande, 3 § LPV.
- Dela ut (helst förtryckta) valsedlar. Även blanka valsedlar ska tillhandahållas. Tänk på att de ska vara enkla, omärkta och lika till storlek, material och färg.
- Kontrollera att valurnan är tom och protokollför detta.
- Ropa upp ledamöterna en och en och bocka av att vederbörande röstat eller avstått från att rösta.
- Befäst att omröstningen avslutats med ett klubbslag.

Alternativ 1: Valet räknas omgående.

- Ta upp och räkna antalet valsedlar. Antalet ska överensstämma med antalet röstande enligt protokollet. Granska att valsedlarna är giltiga; dvs. gruppbezeichnung överst, omärkt valsedel, i vart fall något namn som är valbart och att namnen är numrerade under varandra. Lägg ogiltiga sedlar för sig. Protokollför hur många ogiltiga sedlar som finns och varför sedlarna bedömts vara ogiltiga. Anteckna hur många giltiga sedlar som avlämnats.
- Sortera upp alla giltiga valsedlar på *valsedelsgrupp* (parti eller beteckning för valsamverkan).
- Titta igenom och se om namnlistorna är identiska inom respektive valsedelsgrupp (alla partier har gått fram med var sin lista)..
- Om inga avvikelser finns, gör beräkningen enligt avsnitt 5.6.2.
- Om avvikande listor finns inom gruppbezeichnung (spränglista, piratlista), måste namnen inbördes sorteras in på en gemensam lista. Gör beräkningen enligt 5.6.4, därefter enligt 5.6.2.
- Att en person är placerad i två olika valsedelsgrupper torde vara en mindre vanlig situation. För att fördela platserna mellan de två valsedelsgrupperna görs beräkningen enligt 5.6.3.

Alternativ 2: Förrättningen ajourneras och avslutas en annan dag.

- Beslut fattas av valförrättaren att förrättningen ska fortsätta och avslutas en annan dag.
- Tid och plats för den fortsatta förrättningen ska genast tillkännages de väljande, 10 § LPV. Någon särskild kungörelse behövs inte.
- Rösterna räknas utan granskning och läggs ned antingen i kuvert eller i valurna som försluts med två sigill. Valurna/röster ska förvaras på säker plats; kuverten bör t.ex. läggas in i kassaskåp.
- Vid förrättningens återupptagande ska ordföranden i vittnenas närvaro kontrollera att plomberingarna inte brutits.
- Härfter räknar man fram resultatet på samma sätt som i Alternativ 1.

5.7.2 Protokoll

LPV innehåller inga regler om hur ett protokoll ska utformas. Som vid all annan protokollföring ska dokumentet ge en klar bild av förfarandet.

Om valet omgående räknas vid fullmäktige/nämndsammanträdet, ingår omröstningen i protokollet från det sammanträdet. Exemplet i avsnitt 11 kan tjäna till ledning för de ytterligare uppgifter som kan vara nödvändiga att ta in i fullmäktige/nämndprotokollet.

I avsnitt 11 finns ett exempel på hur ett protokoll från en fortsatt sammanräkningsförrättning kan utformas.³³

Där anges närvarande, tid och plats, hur granskningen av valsedlarna utfallit och vilka personer som valts samt jämförelsetal och röstetal.

Som närvarande vid förrättningen måste ordföranden och de två vittnena antecknas. Vidare bör de förtroendevalda i övrigt som berörs av valet antecknas. Under rubriken ”övriga närvarande” kan de tjänstemän som biträder ordföranden anges.

Protokollet justeras av valförrättaren och vittnena.

Eftersom förrättningen ligger utanför själva fullmäktige/nämndsammanträdet inställer sig frågan om vad som gäller vad avser lagakraftvinnande och besvärprocess. Protokollet från förrättningen bör behandlas som jämbördigt med ett vanligt fullmäktige/nämndprotokoll och bör därför föreligga i bekräftat skick när protokollet från det fullmäktige/nämndsammanträde där valet genomfördes justeras.

5.7.3 Förvaring av valsedlarna

Efter det att valet avslutats ska valsedlarna sparas åtminstone fram till dess att valet vunnit laga kraft.

6. Inträdesordning för ersättare

25 § LPV innehåller bestämmelser om i vilken ordning ersättare ska kallas in *när valet av ersättare skett proportionellt*.

Observera att val av ersättare är ett *separat* val. Man kan alltså inte använda en och samma lista vid val av ordinarie ledamöter och ersättare och, när resultatet för ordinarie ledamöter erhållits, ”fortsätta” med samma lista men nu för ersättarplatser. Vidare ska såväl valet av ordinarie ledamöter som ersättare ske genom *en enda valhandling*. Det är alltså två olika val med en valhandling för varje val.

Huvudregeln är att ersättare från samma valsedelsgrupp ska träda in, 25 § första stycket 1 p. LPV. Om flera ersättare finns valda från samma valsedelsgrupp, har den företräde som står högst på gruppens lista företräde, 25 § första stycket 2 LPV. Om ingen ersättare finns från samma valsedelsgrupp, ska en ersättare från *annan* valsedelsgrupp tjänstgöra. Det blir då den ersättare som utsetts från en grupp med högsta röstetalet.

Följande exempel, baserat på utfallet i avsnitt 5.6.2 ovan, kan illustrera tillvägagångssättet.³⁴

Anta att den ordinarie ledamoten för Kommunens Väl anmäler förhinder. Då ska ersättaren för partiet kallas in enligt huvudregeln. Om även ersättaren anmäler förhinder finns ingen ytterligare person från Kommunens Väl att kallas in. I det läget får man titta på de andra valsedelsgrupperna

³³ Jfr Christensson s. 11

³⁴ Observera att exempel 1 avsåg val av *ordinarie* ledamöter. Här behandlas val av *ersättare*.

och ta den ersättare som där har fått det högsta röstetalet. Det blir ersättaren A1 som har röstetalet 17. Om även en ordinarie från A har anmält förhinder kommer ersättare A2 att få gå in osv.

Förenklat uttryckt kan man säga att det alltid är första tillgängliga namn på listan för valsedelsgruppen som får träda in. Finns inte tillräckligt med ersättare får den i annan valsedelsgrupp som fått högsta röstetalet träda in. Regeln är enkel att tillämpa, men kan leda till oväntade resultat för små partier. Vem som ersätter deras ledamot vid förhinder blir ju delvis beroende av i vilken utsträckning ordinarie ledamöter från andra partier anmäler förhinder. Mot den bakgrunden kan det många gånger vara bra att i stället välja ersättarna med majoritetsbeslut. Då kan en inträdesordning beslutas som avviker från den som finns i LPV (se nedan avsnittet om majoritetsval).

7. Fyllnadsval av ersättare som valts med proportionellt valsätt

6 kap. 20 § KL stadgar att när *ledamot* avgått under mandattiden, fyllnadsval ska förrättas. Om ledamoten utsetts med proportionellt val inträder i stället ersättare i enlighet med den ordning som har bestämts för ersättarnas tjänstgöring.

I 25 § lagen om proportionellt valsätt finns bestämmelser om i vilken ordning ersättarna ska tjänstgöra om dessa utsetts genom proportionellt val. De två nu nämnda paragraferna samspelar med varandra på så sätt, att när ledamoten valts proportionellt och denne avgår, en ersättare upphöjs till ledamot. Vem detta blir framgår antingen av ett av fullmäktige fattat majoritetsbeslut, eller av 25 § LPV. Tanken är alltså att alla proportionellt valda ledamöter som avgår ska ersättas av en ersättare i den turordning som fullmäktige bestämt. Om ledamöterna i ett organ valts proportionellt, kan ersättarna väljas antingen proportionellt eller genom majoritetsbeslut. Om däremot ledamöterna väljs med majoritetsbeslut, kan inte ersättarna utses proportionellt. Detta beror på att inträdesordningen vid proportionellt valda ersättare är knuten till de valsedelsgrupper som funnits vid valet av ordinarie ledamöter. Vid majoritetsval använder man sig inte av valsedelsgrupper. 25 § LPV går då inte att tillämpa.

Om ledamotsvalet skett proportionellt sker en ”automatisk” upphöjning av ersättare till ledamot utan nytt val.³⁵ Ersättarna har således blivit ledamöter i och med att de ordinarie ledamöterna avgått. I samma takt som ersättare blir ledamot minskar listan på ersättare. När ersättarlistan är tom kan fyllnadsval av ersättare göras. Detta framgår av rättsfallet RÅ 1939 ref.61.

I en kommunal nämnd ansökte fyra av sex ledamöter och tre av sex ersättare om entledigande. Alla hade valts proportionellt. Först beviljades tre ledamöter entledigande. I och med entledigandet upphöjdes de tre kvarvarande ersättarna till ledamöter. Eftersom inga ersättare då fanns kvar, utsågs sex nya ersättare genom proportionellt fyllnadsval. Därefter beviljades den fjärde ledamoten entledigande, och den ersättaren som stod högst på listan upphöjdes till ledamot. Besluten överklagades bl.a. under påståendet att fyllnadsvalen av ersättarna stred mot lag. Kommunen yttrade att 48 § 2 st. 1 p. lagen 6 juni 1930 om kommunstyrelse på landet (LKSL) (numera 6 kap. 20 § KL) inte innehöll några bestämmelser om hur det skulle förfaras när alla ersättare avgått eller inkallats till ledamöter och behov fanns eller kunde antas inträda av nya ersättare. Nämnden skulle bestå av sex ledamöter och i avsaknad av lagbestämmelse såg kommunen till att nämnden fick det beslutade antalet ledamöter. Länsstyrelsen, vars bedömning delades av Regeringsrätten, anförde att

³⁵ Sundberg, Kommunalrätt, 1964, s. 190

det varit rätt att godkänna alla avsägelseerna. Eftersom samtliga kvarstående suppleanter i kommunalnämnden enligt 48 § LKSL inkallats till ledamöter i nämnden, hade fullmäktige rätt att, jämlikt grunderna för sistnämnda §, på sätt som skett verkställa val av nya ersättare i nämnden.

I rättsfallet saknades helt ersättare. Det är oklart om fyllnadsval får ske även i de fall då det finns ersättare kvar på listan. Det faktum att *del* av nämnd inte kan utses genom proportionellt val talar emot att fyllnadsval kan ske, åtminstone om ersättarna valts proportionellt. Är ersättarna utsedda med majoritetsval borde däremot fyllnadsval kunna ske. Om samtliga ersättare, utsedda proportionellt, avgått, kan fyllnadsval göras med majoritetsbeslut eller proportionellt.

Ett förfarande som har tillämpats på en del håll är att man, när listan på ersättare av någon anledning blir tom, man har tagit fram de gamla valsedlarna och fortsatt sammanräkningen från det ursprungliga valet. Detta är inte ett korrekt förfarande. Har man inte blivit vald vid ursprungsvalet kan man inte senare erhålla en plats.

8. Majoritetsval

Alternativet till proportionellt val är att välja ledamöter och/eller ersättare med majoritetsbeslut. Vi ska här peka på några viktiga skillnader mellan proportionella val och val med majoritetsbeslut.

8.1 Antalet kandidater

Vid majoritetsval ska proposition ställas på sådant sätt att den kan besvaras med ja eller nej, 5 kap. 53 § KL. Detta gör att propositionen måste innehålla exakt det antal namn som antalet platser som ska väljas. Man kan alltså inte lägga till ett namn eller dra ifrån ett namn. Om motförslag läggs, måste förslagsställaren anpassa sitt förslag så att antalet namn stämmer. I annat fall ska ordföranden vägra ställa proposition 5 kap. 57 § KL. Beslut kan ske med acklamation eller med sluten omröstning. Arbetsordningen ska innehålla bestämmelser om förfarandet vid omröstningar, 5 kap. 72 § första stycket 7 KL. Bestämmelser om omröstningar finns också i SKL:s underlag till arbetsordning, 29-30 §§.

Vid proportionellt val räcker det däremot med att valsedelns innehåller minst ett valbart namn. Det gör inte heller något om valsedelns innehåller för många namn, 9 § andra stycket LPV.

Det förekommer i praktiken att val av ledamöter och ersättare väljs ”i klump” genom acklamation där motförslag saknas. Det kan då framstå som om man väljer alla i en valhandling. Formellt är det dock fråga om två olika val som ska protokollföras var för sig.

8.2 Fyllnadsval

Om ledamot som utsetts genom majoritetsval avgår ska fyllnadsval ske 6 kap. 20 § KL. Man tar alltså inte ersättare från ersättarlistan. 6 kap. 20 § KL reglerar inte närmare under vilka förutsättningar fyllnadsval får ske när valet av ledamot varit proportionellt. Finns ersättare att tillgå är det inga problem. 6 kap. 20 § KL utgår från att det finns en ersättarlista. Den som står närmast i tur upphöjs då till ledamot. Enligt praxis kan fyllnadsval av ersättare som utsetts proportionellt ske, i vart fall om det inte finns några ersättare kvar (se ovan avsnitt 6). Om ersättarna valts med majoritetsbeslut torde fyllnadsval även kunna ske om det finns ersättare kvar.

8.3 Inkallelseordning för ersättare

Som framgått ovan (avsnitt 6) innehåller 25 § LPV regler om inträdesordning för ersättare. Regeln kan medföra osäkerhet för mindre partier vilken partifärg en ersättare kan komma att få. Ett alternativ när de ordinarie ledamöterna valts proportionellt är därför att välja ersättarna med majoritetsval. Man väljer då först ersättarna. Därefter fattar man ett separat beslut om vilken inkallelseordning som ska gälla. Då kan varje parti få möjlighet att självt välja vilket partis ersättare som ska kallas in, när ersättare av "egen" partifärg inte finns att tillgå.

9. Något om kommunala företag

Enligt 5 kap. 58 § KL ska LPV även tillämpas vid val av ledamöter och suppleanter i styrelsen för aktiebolag, ekonomiska föreningar eller stiftelser och val av revisorer, revisorssuppleanter och lekmanrevisorer i aktiebolag, ekonomiska föreningar och stiftelser. Även i delägda företag kan valet ske proportionellt.

9.1 Aktiebolag

Av 10 kap. 3 § KL framgår att fullmäktige, när överlämnande av skötseln av en kommunal angelägenhet sker till ett kommunalt bolag, ska utse samtliga styrelseledamöter. Antalet styrelseledamöter och suppleanter m.m. ska anges i bolagsordningen, 3 kap. 1 § aktiebolagslagen (2005:551) (ABL). En inte ovanlig variant är att det i bolagsordningen anges ett intervall inom vilket styrelseledamöter respektive suppleanter ska utses. Det kan exempelvis anges att styrelsen består av minst fem och högst elva ledamöter och minst fem och högst elva styrelsesuppleanter. Dessa ska väljas av fullmäktige.

För att kunna genomföra ett val måste man veta hur många som ska väljas. Om valberedningen kommer med ett förslag, ska detta innehålla ett förslag på antalet ledamöter. Beslut i den delen fattas med enkel majoritet och är inte något valärende. Därefter kan valberedningen lämna sitt förslag, varpå beslut kan fattas med acklamation eller sluten omröstning.

Även vid ett proportionellt val måste antalet platser som ska besättas var känt. Ett särskilt beslut ska fattas i den delen. Proportionellt val till en bolagsstyrelse går till på precis samma sätt som vid val av styrelse och nämnder. Antalet ledamöter som ska väljas påverkar hur många röster det krävs för att ett proportionellt val ska äga rum. Ju fler ledamöter som ska väljas, desto färre röster krävs för att få igenom ett proportionellt val.

Exempel:

Fullmäktige består av 41 ledamöter. En bolagsstyrelse på fem ledamöter ska väljas.

Beräkning (vi antar att samtliga fullmäktige är närvarande och röstar 'rätt'³⁶):

$$\frac{41}{6} = 6,83. \text{ Avrundas till } 7. \text{ Sju röster krävs för proportionellt val.}$$

Styrelsens storlek ändras till elva ledamöter.

$$\frac{41}{12} = 3,416. \text{ Avrundas till } 4. \text{ Fyra röster krävs för proportionellt val.}$$

³⁶ Samma formel som i avsnitt 5.2.1 används

För mindre partier ökar chanserna till representation ju större styrelsen blir. Antalet ledamöter avgörs dock genom majoritetsbeslut.

9.2 Fyllnadsval av styrelseledamöter i kommunala aktiebolag

Om styrelseledamot i ett kommunalt aktiebolag avgår, gäller ABL:s regler. ABL saknar motsvarighet till 6 kap. 20 § KL. I stället stadgas i 8 kap. 15 § ABL att om en styrelseledamot avgår, inträder i första hand – om en sådan finns – en suppleant (ersättare) i styrelseledamotens ställe. Saknas suppleant och ledamoten inte ska utses på bolagsstämma, ankommer det på övriga styrelseledamöter att vidta åtgärder för att en ny styrelseledamot utses för den återstående mandattiden. Eftersom styrelsen i kommunala bolag ska utses av fullmäktige innebär regeln att bolagsstyrelsen ska göra framställning till fullmäktige om att utse ny styrelseledamot om styrelseledamot avgår.

9.3 Ekonomiska föreningar och stiftelser

Ekonomiska föreningar på det kommunala området är så ovanliga att vi inte berör dem närmare här. Principerna är desamma som för aktiebolag. Det kan dock nämnas att en ny lag om ekonomiska föreningar (2018:672)³⁷ har trätt i kraft den 1 juli 2018.

När det gäller stiftelser är reglerna mer komplicerade. Grundregeln här är att man inte får frånga stiftelseförordnandet i någon del. Utrymmet för att förändra antalet styrelseledamöter brukar därför vara betydligt mindre i dessa fall.

10. Avslutande synpunkter

Lagen om proportionellt valsätt är som framkommit mycket svår att tillämpa. Här ska lämnas några sammanfattande synpunkter.

- Lagtexten är mycket svårtillgänglig. Den rör sig med abstrakta begrepp som ”valsedelstyp”, ”jämförelsetal” och ”röstetal” som lätt sammanblandas.
- Lagen ger utrymme för ett stort antal listtyper vilket försvårar överblickbarheten och tillämpningen.
- Risken för fel är stor, eftersom man så sent som vid sittande sammanträde kan skriva en egen valsedel.
- Bestämmelsen i 11 § LPV talar om valurna, när det i praxis har godkänts att rösterna lagts ned i kuvert som försetts med två sigill.
- Ordningföljden på reglerna om valsedelsgrupp och fördelningen av platser är ologisk. Normalt börjar man med att fördela platser mellan valsedelsgrupper. Först därefter börjar man räkna fram namn.
- Reglerna i 15 – 23 §§ LPV om fördelning och sammanräkning är mycket komplicerade. En lag som i princip tillämpas vart fjärde år bör vara enkel att hantera. En orsak till oklarheterna är att lagen försöker beskriva matematiska beräkningar med ord.
- I den äldre lagen (1955:138) om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunfullmäktige m.m. framgick av 7 § att samma regler skulle gälla för val av suppleanter. Man kunde alltså av lagen utläsa att det var fråga om två olika val. Detta framgår inte i LPV, eftersom någon motsvarighet till 7 § inte finns längre.

³⁷ Prop. 2017/18:185

- Det borde i lagstiftning klart framgå under vilka förutsättningar val av ersättare får ske proportionellt. 5 kap. 58 § KL första stycket 1 KL ger intrycket av att man kan begära proportionellt val av ersättare, oavsett om ledamöterna valts med majoritetsbeslut eller proportionellt.
- Sambandet med 6 kap. 20 § KL borde göras tydligare. Det bör klart framgå när fyllnadsval av ersättare får göras. Det går idag inte av lagtext sluta sig till att ersättarlistan måste vara tom innan fyllnadsval får ske när ersättarna valts proportionellt.
- Det bör tydliggöras om även nämndberedningar kan väljas proportionellt.

11. Exempel på protokoll

X-stads kommun

Sammanträdesdatum

Fortsatt valförrättning i anslutning till fullmäktiges i X-stads kommun sammanträde 2018-xx-xx

Närvarande: valförrättare, två vittnen (jfr 3 och 11 §§ LPV)

Tid:

Plats:

Övriga deltagande: kommunsekreteraren NN

Utses att justera:

Underskrifter:

valförrättare

vittne 1

vittne 2

§ x

Sammanräkning av röster m.m. avseende proportionellt val av ledamöter till X-nämnden

Med anledning av proportionellt val vid kommunfullmäktiges sammanträde 2018-xx-xx avseende ledamöter och ersättare i X-nämnden har ordföranden förklarat att röstsammanräkningen ska ske i ...2018-xx-xx kl. xx:xx.

Vid nämnda sammanträde har som vittnen utsetts A och B.

De avgivna rösterna har vid fullmäktiges sammanträde räknats till ... st. Valsedlarna har lagts ned i kuvert, som förslutits med två sigill. Kuverten har förvarats i kassaskåp på kommunkansliet. Sigillstämplarna har förvarats var för sig hos A och B.

Vittnena kontrollerar att kuverten och sigillen inte brutits och att valsedlarna är i samma skick som vid sigillförslutningen. Förvaringen förklaras godkänd.

Ordföranden öppnar kuvertet för valet av ordinarie ledamöter i X-nämnden och räknar valsedlarna under kontroll av vittnena. Det antecknas att antalet valsedlar motsvarar det antal som lades ned i kuvertet vid sigillförslutningen.

Samtliga valsedlar förklaras giltiga. (x valsedlar förklarades ogiltiga på grund av...).

Valsedlarna fördelar sig på partier (valsedelsgrupper) enligt följande (19 – 23 §§

LPV): Parti A 17 röster, parti B 5 röster, parti C 5 röster, ”Kommunens Väl” (parti D, E och F) 4 röster.

Valsedlarna fördelar sig på listtyper (”spränglistor”, ”piratlistor”) enligt följande (15 – 18 §§ LPV): Inga olika listtyper antecknades.

Platser och namn fördelar sig enligt följande i enlighet med angivna jämförelsetal (se exempel 1 i avsnitt 5.6.2):

Plats	Jämförelsetal	Valsedelsgrupp	Ledamot
1	17	Parti A	Andersson
2	$17/2 = 8,5$	Parti A	Asp
3	$17/3 = 5,66$	Parti A	Appelgren
4	5	Parti B *)	Bengtsson
5	5	Parti C *)	Christensson
6	$17/4 = 4.25$	Parti A	Alm
7	4	Kommunens väl	Davidsson

*) På grund av lika jämförelsetal har tilldelningen skett genom lottning (24 § LPV). Lottningen har gått till enligt följande. Kommunsekreteraren har lämnat lokalen. I dennes utevaro har ordföranden under kontroll av vittnena lagt en röstsedel för Parti B respektive parti C i till utseendet lika kuvert som klistrats igen. Valsedlarna har varit lika och ovikta. Kommunsekreteraren har kallats in och fått välja kuvert. Det parti som står angivet i det kuvert kommunsekreteraren väljer får platsen. Kuvertet har öppnats och innehållit valsedeln för Parti B.

Andersson, Asp, Appelgren, Bengtsson, Christensson, Alm och Davidsson har utsetts till ledamöter i X-nämnden.

Härefter tar man ersättarvalet och går sedan vidare med ytterligare nämnder.

Förrättningen avslutas sedan samtliga valsedlar lagts ned i kuvert.

12. Lag (1992:39) om proportionellt valsätt

Uppdaterad till 2019-03-01
Ändrad: t.o.m. SFS 2016:739

Lagens tillämpningsområde

- 1 §** Denna lag gäller proportionella val som förrättas av
- kommunfullmäktige,
 - landstingsfullmäktige,
 - styrelsen eller någon annan nämnd i en kommun, ett landsting eller ett kommunalförbund,
 - förbundsfullmäktige eller förbundsdirektionen i kommunalförbund, och
 - indelningsdelegerade. Lag (2016:739).

När ett val skall vara proportionellt

2 § Ett val skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många väljande som motsvarar den kvot som man får om antalet närvarande ledamöter delas med det antal personer som valet avser, ökat med 1.

Om kvoten är ett brutet tal, skall den avrundas till närmast högre hela tal.

Förfarandet vid valet

Biträdande valförrättare

3 § Vid valet skall de väljande bland sig utse ett tillräckligt antal personer att biträda ordföranden eller den som annars skall förrätta valet (valförrättaren) vid valförrättningen.

Valsedlarna

4 § Valet skall ske med slutna valsedlar.

5 § Valsedlarna skall vara enkla och omärkta samt lika till storlek, material och färg.

6 § På valsedlarna skall det finnas en gruppbezeichnung.

Gruppbezeichnungens skall anges som en beteckning i ord för en viss grupp av de väljande eller för en viss meningsriktning.

7 § Om valsedeln upptar namn på fler än en person, skall namnen tas upp i en följd under varandra och förses med nummer som visar ordningen mellan dem.

Varje person skall anges på ett sådant sätt att det klart framgår vem som avses. Om det behövs bör någon form av identifieringsuppgift sättas ut vid namnet.

8 § En valsedel är ogiltig, om den

1. saknar gruppbezeichnung,
2. upptar mer än en gruppbezeichnung,

3. inte är enkel, eller
4. är försedd med något kännetecken som uppenbarligen har blivit anbragt på valsedeln med avsikt.

9 § Ett namn på en valsedel skall anses obefintligt om

1. personen inte är valbar,
2. namnet är överstruket,
3. det inte klart framgår vem som avses, eller
4. ordningen mellan namnet och något annat namn på valsedeln inte klart framgår.

Om valsedeln upptar flera namn än som valet avser, skall det eller de sista övertaliga namnen anses obefintliga.

Avbrutna valförrättningar

10 § Om valförrättningen inte kan slutföras samma dag eller det av någon annan anledning är nödvändigt, får valförrättaren, när valsedlarna har avlämnats, bestämma att förrättningen skall fortsätta och avslutas en annan dag.

Beslutet om tid och plats för den fortsatta valförrättningen skall genast tillkännages de väljande, men behöver inte kungöras särskilt.

11 § När valförrättningen skall fortsätta en annan dag skall bland de väljande utses minst två personer att som vittnen närvara vid den fortsatta valförrättningen.

De avlämnade valsedlarna skall förvaras i en valurna. Valurnan skall förseglas i närvaro av de båda vittnena. Valförrättaren skall därefter se till att valurnan förvaras på en säker plats.

12 § När valförrättningen fortsätter efter ett avbrott skall valförrättaren i närvaro av vittnena särskilt kontrollera att förseglingen till valurnan inte har brutits.

Sammanräkning av rösterna

Allmänna föreskrifter

13 § Sedan valsedlarna har avlämnats skall de giltiga valsedlarna ordnas i grupper. Inom varje valsedelsgrupp skall ordningen mellan namnen bestämmas.

När ordningen mellan namnen i varje valsedelsgrupp har bestämts skall platserna fördelas mellan grupperna.

Valsedelsgrupper

14 § Valsedlar med samma gruppbezeichnung bildar en valsedelsgrupp.

Ordningen inom varje valsedelsgrupp

15 § Ordningen mellan namnen inom varje valsedelsgrupp skall bestämmas genom särskilda sammanräkningar, i den utsträckning sådana behövs.

16 § Efter varje sammanräkning skall det namn som enligt 18 § har fått det högsta röstetalet föras upp på en lista för valsedelsgruppen, det ena under det andra. Namnen gäller i den ordningsföljd som de har blivit uppförda på listan.

17 § Vid varje sammanräkning gäller en valsedel bara för ett namn.

Valsedeln gäller för det namn som står först på valsedeln, så länge detta namn inte har förts upp på listan. Därefter gäller valsedeln för det namn som står näst efter det namn som redan har förts upp på listan.

18 § En valsedel som gäller för sitt första namn räknas som en röst.

När den gäller för sitt andra namn räknas den som en halv röst. En valsedel som gäller för sitt tredje namn räknas som en tredjedels röst, och så vidare efter samma grund.

Fördelningen av platser mellan valsedelsgrupperna

19 § Avser valet bara en plats, skall platsen tillfalla den som står främst på listan för den valsedelsgrupp som har fått flest röster.

20 § Avser valet flera platser, skall platserna fördelas mellan valsedelsgrupperna.

Platserna fördelas en i taget.

Den grupp som för varje gång får det högsta jämförelsetalet enligt 22 § tilldelas platsen.

21 § För varje gång en valsedelsgrupp tilldelas en plats skall den genast besättas med den som enligt gruppens lista står närmast i tur att få platsen.

Detta gäller också om den som är berättigad till platsen redan har fått en plats från en eller flera andra grupper.

22 § Jämförelsetalet för en grupp är lika med det antal röster som valsedelsgruppen har fått, så länge gruppen inte har blivit tilldelad någon plats.

För varje gång som en grupp har tilldelats en plats, skall jämförelsetalet beräknas så att gruppens röstetal delas med det tal som motsvarar det antal platser som gruppen har tilldelats, ökat med 1.

Om en person har fått platser från två valsedelsgrupper, skall vardera platsen dock bara anses som en halv plats vid beräkningen av det antalet platser som har delats ut. Om någon har fått platser från tre grupper, skall varje sådan plats räknas som en tredjedels plats, och så vidare efter samma grund.

23 § Om en valsedelsgrupp har tilldelats platser så många gånger som motsvarar antalet namn på gruppens lista, skall gruppen inte längre räknas vid den fortsatta fördelningen.

Lika röstetal eller jämförelsetal

24 § Vid lika röstetal eller jämförelsetal skall avgörandet ske genom lottning.

Inträdesordningen för ersättare

25 § När ersättare har utsetts genom proportionella val skall de tjänstgöra enligt följande:

1. Den ersättare som har utsetts från en valsedelsgrupp med samma beteckning som den grupp från vilken ledamoten är vald, har företräde framför andra ersättare. Av andra ersättare har den företräde som har utsetts från en grupp med högre röstetal.

2. Inom samma grupp har den ersättare företräde vars namn har blivit tidigare uppfört på gruppens lista enligt 16 §.

Den ersättare som har blivit tilldelad en plats från två eller flera grupper, skall anses vald för den grupp från vilken ersättaren först blev tilldelad platsen.
